क्रम सं०

प्रवेश सं० ३६२

विषय: वेद:

ग्रन्थकार

नाम (उकारादिः) आर्य ...

पत्र सं० १-१५

श्लोक सं०

आधार सं० (पंक्ती) २७ पंक्ति सं० (पृष्ठे) ११

लिपि: दे.ना.

आकार: ८.७" x ३.९"

आधार: काग.

वि० विवरण

001610

कु.प. अ.पा. (१८७)

पी० एस० यू० पी०—...

३६८

तुक्ष्यविधिः १५

पत्राणि १५

© I.G.N.C.A

Indira Gandhi National Centre for the Arts

१ ॥श्रीगणेशाय नमः॥ उक्थ्यषोडश्यतिरात्रोप्तोर्यामश्चाग्निष्टोमस्य गुणविकारा उक्थ्येन पशुकामो य
जेत षोडशिना वीर्यकामोऽतिरात्रेण प्रजाकामः पशुकामो वाप्तोर्यामेणातिरात्रेण सर्वान्कामानवाप्नो
ति तेषामग्निष्टोमवत्कल्प उक्थ्यविकाराद्यथा सदः क्रतुकरणं क्रतुपशवः षोडशिनः सामक्रयणी
पात्रमिलुक्त्येश्चेदग्निष्टोमश्चमसाननुनयः स्त्रिभ्यः श्चमसगणेभ्यो राजानमतिरेचयत्य॰ने छुरुप
स्त्वमासीदने ष्टः पत्नीमुदानयोन्नेतर्होतुः श्चमसमनून्नय होतृचमसे ध्रुवामवकाशं कुम्भं ज्ञात्वाप
त्नीं संस्थापयाप॰ पदवर्त्तयेति संस्थाप्याग्निष्टोमवमतैः प्रचर्य प्रातःसवने ऽभ्रंजिग॰ त्येनाव
न्वाने द्धावरुणाभ्यां त्वेति प्रचयने ग्रहणं सादनो संनमन्नी द्वावूकस्य त्रिभ्यां त्वेति द्वितीयं द्वाविंशुभ्यां ते
ति तृतीय उन्नेतः सर्वं॰ राजानमुन्नयप्रथम रीरिलवो दशाभिः कलशो द्रोणकलशस्यानुज्ञेति सर्वं॰ स्थास
नमगणा एतत्संप॰ नि॥१॥ आग्नीदोपयजानंगारानाहरेत्यन्तदाग्निष्टोमिके कर्म सर्वसंस्था स ४
तु समानेयथुर्वेशो॰ कृष्णचमसानामुन्नमभगणमुन्नयन्त्येकस्मै चमसगणाय राजानमति
रेचयति षोडशिनो॰ ॰ प्रातः॥ सवनज्ञमौधाराग्रहणं सवने सवने वाथैकेषां पूर्वयोः सवनयोः १

पुरस्तादुन्नमादुक्थ्यपर्यायादुक्थ्या ग्रहं तृतीयाः स्त्रवैः प्रचरिते तृतीयसवने आग्रयणाद् द्विवान्तृतीय
सवन एवाग्रयणादू॰ ॰दन्मस्यनो [illegible] तृतीयाद् तृतीयाद्वातिरात्रे पशुकामस्यातिरात्रे [illegible] सर्वेस
कामस्याप्यग्निष्टोमे॰ ॰न्यस्य तृतीया स रक्तै शस्त्रो भवत्यानिचर ग्रहनिति ग्रहणं सादनो यस्मा
न्न जातः परो अन्यो अस्ति य आविवेश भुवनानि विश्वा। प्रजापतिः प्रजया संविदानस्त्रीणि ज्योतींषि
सचते स षोडशी॥ एष ब्रह्मा य ऋत्वियः इन्द्रो नाम श्रुतो गणे॥ प्र ते महे विदथे शंसिषं हरी। य
ऋत्वियः प्र ते वन्वे वनुषो हर्यतं मदं॥ इन्द्रो नाम घृतं न यो हरिभिश्चारु सेचते॥ श्रुतो गणे आ त्वा वि
शन्तु हरिवर्पसं गिरः॥ इन्द्र भि[illegible] समभि मन्त्र्य॥२॥ समर्पयो विषते सूर्ये हिरण्येन षोड
शं तु हरिवर्पसं गिरः स तो निश्चितस्य भिः संनमभिमन्त्र्य॥ पुरस्तादारपं सरुणविशं गं वो थामो दे
क्षिनस्तोत्रमुपाकरोति बर्हिस्थाने भवति श्वेतमश्वं पुरस्ताद्धारयं सरुणविशंगं वोथामोदेरूव
मदेवदामो देरूवो मध्ये निमित्तिषन् उमयतो मेदः प्रतिगरश्चानु क्षुम्प इन्द्राधिपते अधिपतिस्त्वं देवा
नामस्यधिपतिं मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुर्विति क्लृप्तं द्रश्च समाद् वरुणश्च राजा तौ ते भक्षं
चक्रतुस्तस्य एतं तमो ऽनुभक्षं भक्षयामि वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यत्विति षोडशिनं भक्षयः सादि
तस्य वे क्रीणन्न चमसान्नु दक्षुदस्सद् तिनि [illegible] मन्त्रेन मसरुणपिशंगो अश्वो दक्षिणाश्चैलरी वा निरा

२ त्रिश्चेतृषोडशिचमसानुन्नयंस्त्रयोदशान्यश्चमसगणेभ्यो राजानमतिरेचयति। षोडशिना अ
वर्धरात्रिपर्यायैः प्रचरंति होतृचमसमुख्यः प्रथमो गणो मैत्रावरुणचमसमुख्यो द्वितीयो ब्रा
ह्मणाच्छंसिचमसमुख्यस्तृतीयोऽच्छावाकचमसमुख्यश्चतुर्थ इत्यायतो विद्वार्वरायेति मुख्यं नमति
स मुख्यं चमसमन्नूनयति सर्वेद्वी रात्रिरनुष्टुप्छंदसदूति सर्वत्र भक्षमंत्रैः प्रथमाभ्यां गणाभ्यां मध्य
र्मुश्चरत्सूत्तराभ्यां प्रतिप्रस्थाता प्रथमः पर्याय एवं विहितो द्वितीयतृतीयः ४॥३॥ अथ प्रतिप्र
स्थाताश्विनं द्विकपालं निर्वपति होतृचमसमुख्यान्। संधिचमसानुनयति त्रिवृद्राथंतरः संधिराश्विनं
त परः सहस्रं शस्त्रं भवति उदित आदित्ये परिधीयते तस्मिन्परिधि ते होतृचमसमध्ये सुरादत्ते चमस
ंश्चमसाध्वर्यवः पुरोडाशं प्रतिप्रस्थाताश्विभ्यां तिरो अह्नियानां सोमानामनुब्रूहि अश्विभ्यां तिरोअह्नि
यानां सोमानां प्रेष्येति संप्रैषो तिरो अह्न्या सोमां प्रस्थितान्प्रेष्येति वानवा प्रस्थापये सहसोमैः पुरो
डाशं प्रतिप्रस्थाता सर्वहुतं जुहोति पङ्क्तिश्छंदसद्भि भक्षमंत्रं नमत्याष्टोर्पामग्ने संधिचमसानुने
पं श्चतुर्थश्चमसगणेभ्यो राजानमतिरेचयति यथा प्रथमे रात्रिपर्याये तथा मुख्या भवंत्याग्ने २
स्त्रयमानुन्नयत्यैंद्रां द्वितीयान्वैश्वदेवांस्तृतीयान्वैदमयाँश्चातुर्थांस्तेषां संधिचमसवत्स्रवरण

कल्पसूत्ये के निछंदांस्तुद सदृति सर्वत्र भक्षमंत्रं नमति॥४॥ ऋतुपशावैकादशिनाश्वादिकल्पं तेनेषां म
नवाये यथा चोदितं संस्कारास्तंत्रमंगानि विभवंति प्रत्यक्षार्थानि प्रति संस्कारमभ्यावर्तंते यथार्थ
म्नहो यूपाहुतिं हुत्वाग्निष्टप्रथमां त्रयोदश यूपान् तत्र लाछिनंति सर्वेषां शल्काहरणं वृश्चनहोमाः
सर्वमुपशयं तक्षति तथा पालीवं तं छिनंति यथाधो नाति संमितो भविष्यतीति यथा ग्वेदिसंमानोनेन
ला दशारत्यास्तः मे काद शोपरतं रज्जुं मीत्वा तस्याश्चतुर्विंशं नभागेन वेदिं विमिमीते प्रक्रमस्थानीया
भ वसगृष्ठं द्वाभ्यां रत्नीनाभ्यां परिवीयैकादशिनरशनाः परिवीयाग्निष्ठे वासयति द्विरशना यूपाः आ
श्नत आश्विनं गृहीत्वा यूपान्संमिनोति सहताग्निष्ठेन तंत्रमन्त्रैरादानं परिलेखनोभ्यावर्तनेरथा श्रमात्रा
यूपांतशल्कान्यग्निष्ठाद्दक्षिणं परिलिखेन्नरमग्निष्ठात्परिलिखल्लो वंभ्यस्यात्समुद्र ग पव ग्गो न्यूपान्संमिनो
ति प्रति यूपं स्वरवो दक्षिणतउन्नता भवत्य तररं तं उन्नतां मिनुयात्पितृलोककामस्य॥५॥ सर्वान्समान्प्र
तिष्ठाकामस्य ये त्रयो मध्यमास्तान्समान्पशुकामस्य व्यतिषजेदितरानाराश्च मभि चरतो मध्यमउन्नतो भ
वत्यनुपूर्वमंतो निनतो समवस्राविणौ वृष्टिकामस्य मध्ये निनंता भवंत्यनुपूर्वमंताबुन्नतो व्यतिषक्तो
भ्रातृव्यवतो गमितमित्स्फक्तं यदिकामयेत क्षत्रं विशाऽंजीयः स्यादित्यग्निष्ठाद्दक्षिणान्वर्षीयसो मिनुया

र्त

Indira Gandhi National Centre for the Arts

नो

द्दिदूक्षत्रादित्येतद्विपरीतमुपरसंमितामितिनुपाल्पितलोककामस्यमध्येनसंमितांरशनासंमितांयमनु
ष्यलोककामस्यचषालसंमितामिंद्रियकामस्येत्याप्यमतऊपरालिसमौनिस्तुत्तियंकोमध्यानिरश
नाश्चप्रथिम्नश्चषालानुपशयंद्वाभ्यांरशनायांपरिवीयाग्नेयादक्षिणंयूपंप्राग्वंनिदधातिदक्षि
णोनवेदमहममुमामुष्यायणंइंद्रस्यवज्रेणाभिनिदधामीतिद्वेष्यंमनसाध्यायेन्नाग्नेयंकृष्णग्रीवमापि
थमुपाकरोत्युत्तरेसारस्वतींमेषींदक्षिणेसौम्यंबभ्रुमवंमत्सांदक्षिणापवर्गान्यश्चनुपाकरोतिवारु
णमंततोदक्षिणतउदंचंयदिकामयेतयावगतःसोपरुध्यतामित्येके॥६॥ आरण्यंपशुमालभ्योपशये
निर्दिशेदसौतेपशुरितिवाद्वेष्यंमनसायंन्यदिनद्विष्यादाखुस्तेपशुरितिब्रूयात्तनिपशुबर्हींषिबिव
पाश्चेपएषःकुर्यात्हृदयश्लाश्चतंत्रमग्नेर्हरणंतत्राधिगुः। संज्ञप्तहोमोरशनानामुदसनंपरिवव्ये थ
वपाश्रयणीनामनुप्रहरणमभिसोमामार्जनंवाभ्यावर्ततेमनोतातंत्रंवासर्वेषांत्र्यंगाणिसमवत्ती
योद्रकांतमनीयदिशःप्रतियजत्यनमेतरोवनेस्पतिंयजतिस्विष्टकृतंवसर्वेषांगुदकांडेरुपयजत
पयजतिजाघानीभिश्चपत्नीःसंयाजयंत्यनुबंधावपायाठदुताघामग्नेशालामुखीयंपा २
त्रीवतंमिनोत्यधोनाजमनवस्तीएंऽवषालेतस्मिंठस्वाद्र्ठसांडंलोमशंपिंगलंपशुमुपाकृत्यपर्यग्नि

च

कृतमुस्त्ज्याज्येनशेषठसंठस्थापयेद्यावंतिपशोरवदानानिस्युस्तावत्कृत्वआज्यस्यावद्यत्यश्चधर्मा
कृतमुस्त्ज्याज्येनशेषठसंठस्थापयेत्यश्वपुरोडा
ज्यंभवतिशालामुखीयेपत्नीर्नीतिविज्ञायतेपिवापर्यग्निकृतमेवोत्सृजेन्नसठस्थापयेत्पशुपुरोडा
शाद्यनुबंधायाःशेषठसंठस्थापयेद्यदिकापेयीपश्वैकादशिनीस्यादाग्नेयमभितऐंद्रोवरुणमि
वतउत्तरतःसारस्वतंठसोम्यंपौष्णंबार्हस्पत्यमितिदक्षिणतःसावित्रंवैश्वदेवंमारुतंवारुणमि
तितामेतोकापेयाविदुस्तामतिरात्रंवरमआलभेतसाहीनेषुशतुसंयोगात्सत्रीयेतरोभवति॥७॥
वासिष्ठोब्रह्माज्योतिष्टोमेयोवाकश्चित्स्तोमभागानधीयाद्राध्वर्यवेषुकर्मसुस्तुतशस्त्रयोश्चवावंप
छत्संतर्धोत्तयदिप्रमत्तोव्याहरेद्भूर्भुवःस्वरितिव्याहृतीश्चजपित्वावावंयच्छेद्राजनिमीयमानेमहावे
द्यामुत्तरवेद्यांश्चक्रियमाणायामग्नौप्रणीयमानेकृष्यमाणेऽभ्यमानेचितेअग्नितेरूपधीयमानाधा
संचितकर्मस्तस्याकर्मसुचक्रियमाणपुरस्ताद्दक्षिणेनआस्तेराजन्यौषधिमानेग्नौप्रणीयमाणेनउख्या
मनुगच्छतामोक्ष्यमनायांवसतीवरीषुसवनीयाश्चाच्छगच्छतामाद्रियमाणस्कन्नेषुतीरूपधास्यतां
नित्यग्नीनांचप्रणीयमाणानांदक्षिणेनएतिसदोहविर्धानेषुसम्मीयमानेधंतरावातवालोकराव
चेत्यापरेणोत्तरवेदिंदक्षिणातिक्रम्योपविश्यत्यावसर्जनकालादास्तेलोष्टमाणे पुरस्तातिक्रम्योते

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

रेणहविर्द्धानंगत्वोत्तरेणाग्नीध्रीयंधिष्ण्यंपरीत्यपूर्वयाद्वाराग्नीध्रंप्रविश्यापरेणशालामुखी
४ यंदक्षिणातिक्रम्योपविशति॥८॥एवावेदस्वेत्कपस्थेराजानंकुरुतेकृतेपूर्वोनिष्क्रम्यान्वङ्ग्रे
रेत्याग्नीध्रीयंप्राप्य प्रतिप्रस्थाताराजानंप्रदायोत्तरेणाग्नीध्रीयंदक्षिणातिक्रम्योपविशतिपूर्व
वदुपस्थेराजानंकुरुतेकृतेपूर्वोनिष्क्रम्यापरयाद्वाराहविर्द्धानंराजानंप्रपाद्याध्वर्यवेप्रदायो
त्तरेणहविर्द्धानंगत्वापरेणोत्तरवेदिंदक्षिणातिक्रम्योपविशत्यग्नीषोमीयस्यावपाया होमादा
त्तिकृत्वायांमार्जयन्तेवसतीवरीषुपरिह्रीयमाणासुदक्षिणत आसतेमहारात्रेप्रबुध्यमाने श्रु
षु बुध्यन्तउपाकृतेप्रातरनुवाकेवायव्यस्यापरिधानीयायाः एकधनासुप्रपाद्यमानासु पूर्व
याद्वाराहविर्द्धानंप्रविश्यापरेणखरंदक्षिणातिक्रम्योपविशतिराजनिमीयमानेभिषूयमाणे
ग्रहेषुगृह्यमाणेपुवायव्यस्याग्रयणस्यग्रहणाद्बहुषांजुह्वत्सु होतिपवमानेपुसमन्वा
रब्धःसर्पतिब्रह्मन्स्तोष्यमाणःप्रशास्तरित्युच्यमानेदेवसवितरेतत्तेप्राहेत्यनुद्रुत्य॥९॥
रश्मिरसिक्षयायत्वाक्षयंजिन्वेतिस्तुतेतिप्रसौतिसर्वस्तोत्राणामेवकल्पउत्तरमुत्तरंस्तोम ४
रश्मिरसिक्षयायत्वाक्षयंजिन्वेति स्तुतेतिप्रसौतिसर्वस्तोत्राणामेवकल्पउत्तरेषुस्तोमभागानांदधाति द्वादशाग्निष्टोमेपञ्चदशोक्थ्येषोडशषोडशिनिसप्तदशवाजपेयएकोनवि

ष्णातमतिरात्रेत्रयस्त्रिंशंशतमप्तोर्यामेस्तुतेपवमानेयथेतंगत्वापरेणोत्तरवेदिंदक्षिणातिक्र
म्योपविशतिसवनीयस्यावपायाहोमादास्तेकृत्वायांमार्जयित्वाप्रातःसवनायसंप्रसर्पत्सुयदाह
कारोःश्रुतेकारेभ्योपस्थायोत्तरेणहविर्द्धानंगत्वादक्षिणेनमार्जालीयंधिष्ण्यंपरीत्यपूर्वयाद्वारा
सदःप्रविश्यायेणप्रशास्तुर्धिष्ण्यंदक्षिणातिक्रम्योपविशतियत्रास्मैब्रह्मचमसमाहरतितंप्रशानि
धाय भक्षयतियथेतरत्चमसानुख्याहुतेस्तोत्रेवायंयच्छत्याशस्त्रयाज्यायाःसंस्थितेसवनेयथेतं प्रतिनि
क्रामत्येवंविहितउत्तरयोःसवनयोःसंचरोब्रह्मत्वंवाध्वर्यवएवानोन्यानि कर्माणि ब्राह्मण आम्नाता
निभवन्त्येवमन्यागच्छतांदक्षिणागच्छत्येवंविहितस्सर्वेसोमानांब्रह्मत्वं॥१०॥दक्षिणाप्रतिग्रहीष्यन्स
प्रदेशाहेत्वोपान्यधोवत्सप्रतिगृह्णीयाद्देवस्यत्वासवितुःप्रसवेश्विनोर्बाहुभ्यांपूष्णोहस्ताभ्यांप्रति
गृह्णामिराजात्वावरुणोनयतुदेविदक्षिणेग्नयेहिरण्यंतेनामृतत्वमश्यांवयोदात्रेमयोमह्यमस्त्व
प्रतिग्रहीत्रेकइदंकस्मा अदात्कामःकामायकामोदाताकामःप्रतिग्रहीताकामंसमुद्रमाविश
कामेनत्वाप्रतिगृह्णामिकामैतत्तएषातेकामदक्षिणोत्तानस्त्वाङ्गीरसःप्रतिगृह्णात्विति सोमायवा
सोरुद्रायगांवरुणायाश्वंप्रजापतयेपुरुषंमनवेतल्पंत्वष्ट्रेजामग्नयेवाहस्मैविनियुङ्क्ते अर्थेत
सा

५ रथं द्विभ्यो हिमवतो हस्तिनं गंधर्वाप्सरोभ्यः स्रगलंकरणे विश्वेभ्यो देवेभ्यो धान्यं वाचेन्नमूर्जे त्वा ब्राह्मण
ओदनं समुद्रायापउत्तानायांगीरसायानो वैश्वानराय रथं वैश्वानर्यर्चा रथं प्रतिगृह्णीयाद्वैश्वा
नरः प्रत्नथा नाकमारुहद्दिवः पृष्ठं भंदमानः सुमन्मभिः ॥११॥ स पूर्ववज्जनयज्जंतवे धनं समा
नमज्मा पर्येति जागृविरिति यत्किंचाप्राणत्तत्सर्वमुत्तानस्त्वांगिरसः प्रतिगृह्णात्वित्येव तत्प्रतिगृ
ह्णीयाद्यद्वा अनाम्नातमंत्रं सर्वत्र पुरस्तात्सावित्रेण परिष्टादन्वाधिप्रीत्त्वांकृतेन प्रसस्वा तन्वं
तवरुत्रयस्त्वा वयं नित्येतद्वा सस्य नु यजति पुरस्ताद्देवतात्र इमे तां त्रीणां दक्षिणानां प्रतिग्रहणा
नि स्युर्विज्ञायते वरुदेवा वै वरुणमयाजयन् स यस्यै यस्यै देवतायै दक्षिणामनयत्तामव्लीनात्ते ब्रु
वन्व्यावृत्य प्रतिगृह्णाम तथा नो दक्षिणा न व्लेष्यतीति ते व्यावृत्य प्रत्यगृह्णन्नो वै तां दक्षिणा ना
व्लीनाद्य एवं विद्वान्व्यावृत्य दक्षिणां प्रतिगृह्णाति नैनं दक्षिणा व्लीनातीति तां त्रीरेवाधिकुरुते ब लि
ऽप्रतीयाद्गां वाश्वं वान्येन पुरुषं हस्तिनं वा मेधेः प्रियं पदेन वत त्वं ॥१२॥ संवत्सरं स तुर्लमेव
कैनाम्भीयात्र द्रुतमिति विज्ञायते चतुर्होतृणामनुब्रुवाणस्त्वेषा वा अनाहिताग्नेरिष्टिर्यच्चतुर्होता
कोनाम्भीयात्र द्वादशकालीनेन स्रुदर्के विवेन्चरासीवसानो धं... द्यात्तद्दद्यात् ५
तेयः प्रजया पशुभिर्न प्रजायेत स द्वादश...

प्रातः प्राक्रम्य प्राण्यापान्यं दृगच्छत्वा हेत्यपान्य दशहोतारं व्याख्याय चतुर्होतारं जुहुयाच्चतुर्गृहीते
नाज्येनार्धं वा पूर्वेण ग्रहेणार्धमुत्तरेण यः कामयेत प्रजायेयेति स द्वादशगृहीतेन स्रुचं पूरयित्वा
दशहोतारं मनसानुद्रुत्य दर्भस्तंबे सग्रहं जुहुयाद्दर्वी वा पूर्वेण ग्रहेणार्धमुत्तरेण पंचात्मानं विधं
विद्वांसं यशोनवेत्तारं पूर्वे सदर्भस्तंबमुद्धृत्य आत्मनं दक्षिणतो निधायाग्रचतुर्होतृं व्याचक्षीत
सर्वान् संभारयजूंष्येकानि सान्नमरथ्यो होतृनि त्वाले खनो यो दक्षिणत आस्ते तस्मै वरं दद्यात्पत्नेना
देवानां पत्नयस्त्वाभिः प्रजाकामं पशुकामं वा याजयेदं तरात्वष्टारं देवानां च पत्नीश्चत्वारि चत्वारि
पदानि प्रतिसंख्याय यजेत यदि संवत्सरं न जायेत नन तत्परोऽनुस्तृक्षे दशहोत्राभिचरन्नजेत स्व
तां दूरिणे प्रदरे वा जुहुयात् ॥१३॥ यद्वा वः क्रूरं तेन वषट्करोतीति वा एवैनं क्रूरेण प्र...गार्धमुत्त
रेण ...
ना स्ववीरो जायते नत्वेनमपरो प्रजायते वरादक्षिणौ नैव चतुर्होत्रा राजानं संग्रामे संपादया
जयेद्यत्तत्र विंदेरस्तनो द्वादशरात्रे दक्षिणाः पंचहोत्रा पशुकामं याजयेच्चतुर्गृहीतेनाज्ये
नार्धं वा पूर्वेण ग्रहेणार्धमुत्तरेण वत्सो दक्षिणा दद्यात्सप्तहोतारं हिरण्यं गां वास इत्येते नैव द
क्षिणा वर्जमाम या विनं स्वर्गकामं वा याजयेन्मनसा स्वर्गकामस्य जुहुयात् सप्तहोत्रा पञ्च
पुत्रकामयेत वीरो म आजायेतेति स चतुर्होतारं जुहुयाच्चतुर्गृहीतेनाज्येनार्धं वा पूर्वेण ग्रहेणार्धमु
...ति विस्मृतात्ते य

दैष्य विना अजनाशिस्यात्...

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

६ विभ्रष्टं याजयेच्चतुर्गृहीतेनाज्येनार्धं वा पूर्वेणाग्र हेणार्धमुत्तरेण यः कामयेत बहोर्भूयान्स्यामिति स द
शहोतारं प्रयुंजीत यः कामयेत वीरो म आजायेतेति स चतुर्होतारं यः कामयेत पशुमान्स्यामिति स पं
चहोतारं यः कामयेत र्तवो मे कल्पेरन्निति स षड्ढोतारं यः कामयेत सोमपः सोमयाजी स्यामा मे सोमपः
सोमयाजी जायेतेति स सप्तहोतारं मध्ये यज्ञे तनुमुरवीयः षड्ढोता वाग्घोतेति तस्य वदन्त्युत्तमुरवं अनु
मुखे जुहुयादिति स सार्वकामः ॥ १४ ॥ यद्येनमामार्तिं विन्द्याद्धुतं सन्तमिति दरेणाग्नीध्रे जुहुयाद्दशहोता
रं चतुर्गृहीतेनाज्येन पुरस्तात्प्रत्यङ्ङ् तिष्ठन्प्रतिलोमं विग्राहं शालाने वास्योपदासयति पश्चेन पुनरुप
श्लिष्टे पुरा ग्नीध एव जुहुयाद्दशहोतारं चतुर्गृहीतेनाज्येन पश्चात्प्राङासीनोऽनुलोममविग्राहं प्रा
णानेवास्मै कल्पयन्ती । तेविज्ञाय तेस यः कामयेत प्रियः स्यामिति पंचाकामयेत प्रियस्यादिति त
स्माएतं स्तृणागरमलं कारं कल्पयित्वा दशहोतारं पुरस्ताद्व्याख्याय चतुर्होतारं दक्षिणतः पंचहोतारं
पश्चात्षड्ढोतारमुत्तरतः सप्तहोतारमुपरिष्टात्संभारैश्च पत्निभिश्च मुखेऽलंकृत्यास्यार्धं व्रजेत् प्रियो
हैवम्भवतीति विज्ञायते तदिमे चतुर्होतारो यज्ञहोमार्थाः सग्रहाः सस्वाहाकारास्तत्र प्रयुंजीरन्सत्रा हो मा ६
र्था अग्रहा अस्वाहाकारा यत्र जपायाजमानास्तेषां येविहारसंयुक्तो आहिताग्नेस्तान्प्रतीयादुत्तरेन
म

रि

रान् ॥ १५ ॥ अग्निं नरो दीधितिभिररण्योर्हस्तच्युती जनयन्त प्रशस्तम् । दूरेदृशं गृहपतिमथर्युम् ॥ अग्निनाग्निः
समिध्यते समप्ते अग्ने मनो ज्योतिर्जुषतां त्रयस्त्रिंशद्धमेमनस्त्वा हिदं यद्यो बोयञ्जमेहदः अयं देवो बृ
बृहस्पतिः संतसिंचतुराधसा । विश्वकर्मा हविरिदं जुषाणः सतानेयत्तं समिमं तनोतु । पाम्यु ष्टात्वमस्तो
पाश्चनिमुच्चस्तः संदधामि हविषा घृतेन । अया श्चाग्नेऽसि लन्नो अग्ने सत्वन्नो अग्ने भद्रं कर्णेभिः श्रुणुए
यामदेवा भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवां सस्तनूभिर्व्यशेम देवहितं यदायुः स्वस्ति न इं
द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः । स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥ पृषदश्वा
मरुतः पृश्निमातरः शुभंयावानो विदथेषु जग्मयः । अग्निजिह्वा मनवः सूरचक्षसो विश्वे नो देवा अवसा
गमन्निह ॥ शतमिन्नु शरदो अन्ति देवा यत्रा नश्चक्रा जरसं तनूनाम् ॥ पुत्रासो यत्र पितरो भवन्ति मा नो
मध्या रीरिषतायुर्गन्तोः ॥ भद्रो अग्न दी ह्विहीत्येषा ॥ १६ ॥ कल्कर्णाय कवये वेद्यापनमोभिर्नाकमुपयामि
ल ७ सन् । यतो भयमभयं तन्नो कृधि नो अग्ने देवानामव हेड इक्ष्वा । अग्निं वो देवमग्निभिः सजोषा यजिष्ठं दूत
मध्वरे कृणुध्वं यो मर्त्येषु निध्रुविर्ऋतावा तपुर्मूर्धा घृतान्नः पावकः । घृतप्रतीको घृतपृष्ठो अग्निर्घृतैः स
मिद्धो घृतमस्यान्नं घृतप्रुषस्त्वा सरितो वहन्ति घृतं पिबन्यजतादिह देवान् । आयुर्दा अग्ने इमो अग्ने

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

समते अग्ने मनोज्योतिर्जुषतां त्रयस्त्रिंशं शधन्मे मसो विश्वकर्माग्निं पुनर्जमीधानास्त्वा ॥ अग्निर्न ईडित
७ ईडितमेर्दैवैर्दिवः पानुस्तूर्यो न ईडित ईडितमेर्दैवैर्दिव्यैः
ईडितमेर्दैवैः पार्थिवैः पानुवायुर्न ईडित ईडितमेर्दैवैरान्तरिक्षैः पानुस्तूर्यो न ईडित ईडितमेर्दैवैर्दिवः
पातु विष्णुर्न ईडित ईडितमेर्दैवैर्दिश्यैः पात्वग्निर्यजुर्भिः पूषा स्वगाकारैस्तदिमं यज्ञमवतु तेमामवत्वनु
५ वआरनेनुमारमंधं स्वाहेत्यतो स्त्रिभिरनुवाकैर्विज्ञायत प्रायश्चित्ते सोमे त्रयस्त्रिंशं शतमाहु
तीर्जुहोति त्रयस्त्रिंशं शतं वाग्नीध्रीये ततनूः पृथ्वी विभूवरी सिनीवाल्युरधू आविलेमनन्तेभुवो
विवस्वेद् इति वसतो वर्शाप्तुसवनीया सुवादिविको सुसमाकु नीकृत्वा ॥१७॥ यन्त्रभिर्हविष्य इदूयावान्मदि
नमस्तेव मध्यमस्तं सोमस्याज्यमसि हविषो हविर्ज्योतिषां ज्योतिर्विश्वेषां देवानां देवतामिर्गच्छामी
त्यभिमं असंवः सिंवनुमन्तः समिंद्रः संबृहस्पतिः संवोयमग्निः सिंवला सुषावधनेन संसर्वमा
युईधातु मे ॥ मांदावाशा आपो भद्रा आदित्यश्यामापो हिष्ठा मयो भुवइत्येताभिः सप्तभिः संसिंचे
दभिवामं त्रयेत यदि प्रातः सवने प्राग्ध्रोमा सोम मतिरिक्तं परस्येतवं मसे षण्मुखत्रयेडुपजुहुयाद्धा
हृते दृष्टास्कन्नशस्त्रवंते कुर्याद्धा द्वयमससमुत्थाध्वमसानुनीप्य बृहत्स्तोत्रमुपाकरोति गोषु यतिम ७
हतामिति धयद्धतीषु स्कवीरं नस्तिसोमो अयं सुतइति वा तासु बृहतीगोरीवीतेन वास्तवीरं नं द्रावेस्म

दि हा
वं होतानुशंसतीद्यावि स्तुष्पांपीतस्येति भक्षमंत्रं नमतियन्ति माध्यंदिनएते देवस्तोत्रे विकारो बलमं
अभिस्तयेति सोरीबृहद्वतागोरिवीतेन वास्तवीरं स्तथैव होतानुशंसति तथा भक्षमंत्रो यदिनती
यसवने तिरिच्येतो क्थं कुर्वीत यद्युक्थ्यषोडशिने यदि षोडश्यतिरात्रं यदि अतिरात्रो द्विरात्रं यदि द्विरात्र
एकस्तोत्रमेव तत्र वैष्णवी षु शिपिविष्टवती षु बृहता गोरिवीतेन वास्तुवीरं स्तथैव होतानुशंसति त
थाभक्षमंत्र ॥१८॥ यदि सोमोसंस्तुतो स्यात्तो मादिनश्चतुर्भिः संभारयजुर्भिर्हुत्वा महारात्रे प्रात
रनुवाकमुपाकृत्यान्वारब्धे यजमाने जुहोति संवेशायोपवेशाय गायत्र्यै त्रिष्टुभो जगत्या अनुष्टु
भः पंक्त्या अभिभूत्यै स्वाहेत्येवं सवनादो सवनादावुत्तरैरुत्तरैश्चतुर्भिश्चतुर्भिः संभारयजुर्भि
र्नछंदसा चोत्तरेणोत्तरेण याता त्यं वसवनो यज्ञस्त्री तिसवनान्यवेन्नयो नूबंध्येति पवसमिहोगोतृ
नेप्राणापानो मे त्यामीपाते प्राणापानो मा माहासिष्टमिति पुरस्तात्याश्शुका स्विष्टकृतो धसुर्जप
ति त्योर्मिवं ति प्रतिवं ति स्याज्यानि मरुत्वती र्धष एव नीवी प्रतिपदो भियत्तेब्रह्मसोम कुरुतादुनेब्रह्मं
नरे भवतो यद्यग्निष्टोमः सोमः परस्तात्स्यादुक्थ्यं कुर्वीत यद्युक्थ्यः षोडशिने यदि षोडश्यतिरात्रं
यद्यतिरात्रो द्विरात्रं यदि द्विरात्र स्त्रिरात्रं यदि त्रिरात्र एकस्तोमान्ने मेवाभिजित्को योभिजित्ते विश्वजितो

त्या

स्य २

योजिश्वस्य जित्येसर्वपृष्ठसर्वस्तोमोतिरात्रोभवतिसर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुध्या इतिविज्ञायतेसजने
योविश्वस्यजित्येसर्वपृष्ठसर्वस्तोमोतिरात्रोभवतिसर्वस्याप्त्यैसर्वस्यावरुध्याइतिविज्ञायतेसजनीयंप्रातःसवनिके
पञ्चशस्यंविहव्यञ्शस्यमगास्त्यैकया भुमीयंनिष्केवल्यंतानिशंसेत्सजनीयंप्रातःसवनिके
वैश्वदेवेनुप्रोहेद्विहव्यंमाध्यंदिनीयेमरुत्वतीयेगास्यस्यकयाभुमीयंनिष्केवल्यंतातीयसवनिके
वैश्वदेवेनुप्रोहेत ॥१६॥ तत्रेमाःसाम यादनाभवंतितोरथ्रवसंकार्यवासिष्ठस्यनिहवःकार्योभिवर्ते
वैश्वदेवेनुप्रोहेत ॥१७॥ तत्रेमाः सामयादनाभवंतितोरथवसंकार्यवासिष्ठस्यनिहवःकार्योभिवर्तो
ब्रह्मसामकुर्यात्दुनेबृहद्रथंतरेकुर्यादभिजितेविश्वजितेवापेलक्रतुंकुर्यात्क्रोशानुक्रोशौकु
र्यादितिपुरस्तात्प्रातःसवनात्संप्रेष्यतिपूर्वःवत्सञ्स्थात्प्रत्यभिप्रत्यंवादक्षिणानिर्वर्जरीयांञ्
संयन्तकालंकुर्वन्तयावद्धा त्यमंतराजिरितिरिमिन्नमेधानदीप्यवेयांत्यर्वतानरेयेवानाना
राज्यार्वासञ्सवोनाविद्विषापायोःसञ्सवोविद्यतइतिकंकृतिब्राह्मणीभवतिपदिदीक्षि
तानि मुपतापस्याद्यजमानायतनेपयोतनंपरिगत्याग्नीध्रंतेयन्यरीमंपरितेब्रह्मणोदक्षामे
ब्रह्मपारिदद्यानुदेवतास्योवषट्कारस्त्वाभिसंज्यन्तुसहविश्वेदेवैर्वसवएतदःप्रातःसवनंरुद्राए
तदोमाध्यंदिनञ्सवनंविश्वेदेवाएतदःतृतीयसवनंतद्दृष्टं धृतद्विषज्यततर्जोपायततद्दोमावि
गादितिसर्वत्रानुषजत्याग्नीध्रीयमुपसमाधायसंपरिस्तीर्यब्राह्मणंदक्षिणतोदर्भेषुनिधायो

मादिस्नी

इमं
नरतत्उदपात्रमुपनिधायतस्मिन्नेकविंशतिंदर्भपुंजीलाञ्न्यावधायजीवानमस्थता इमं
जीवयतेजीविकानामस्थताइमंजीवयतसंजीविकानामस्थताइमममुञ्संजीवयतेतिपरिभूया
तूा॥२०॥धाजातञ्षधयइत्योषधिसूक्तेनेनमेताभिरद्भिरभिषिंचेत्आपःप्रजापतेप्राणोपद्रु
स्यमेषजमिवैतिनमाचमंयत्यधेनमभिमंत्रयतेकपाञ्अवंतर्यामौतेप्राणापानौपातामुञ्शुसवन
स्त्तमानेपातुवावंतेऐंद्रवायवःपातुदक्षक्रतूतेमैत्रावरुणःपातुचक्षुषीतेशुक्रामंथिनौपातांश्रो
त्रेतआश्विनःपात्वात्मानंतआग्रयणःपात्वंगानितउक्थ्यःपात्वायुष्टेध्रुवःपात्वसावसाविति
सर्वत्रानुषजत्यथोपस्युपाञ्अवंतर्यामौमेप्राणापानौपातामित्येवंक्रामत्याध्रुवात्पुष्टिपतयेपु
ष्टिःश्वस्तुष्मतेवक्षुःप्राणायप्राणमात्मनेन्मानंवावेत्वामिस्मेपुनर्धेहिस्वाहेत्याग्नीध्रीयआहु
निञ्हुत्वाहर्वदामिनश्यायद्विम्रियेतआगवभृत्वादग्न्यवभृथंकुर्वीरंनवभृथवागमयित्वास्व
कालेप्रोक्षेनमभ्युदाहृत्यस्वैरग्निभिर्यथालोकंदहेयुरेतावदेकाहृत्गणेत्वाहरदहेसुत्कोदाक्षि
णाग्नेरग्निमाहृत्यनिर्मथ्येनवादग्धारुह्माजिनेस्थीनिउपनह्यनिदधत्यफलातारस्तिस्तांमेरप्राहि
नाभिःसर्पराज्ञीभिरित्कवीरन् ॥२१॥ अत्विजोहोतःप्रथमाःप्रावीनावितिनोयामारनुवुवंतःसर्परा

थं

ल

त्नीनां कीर्तयंतो दक्षिणान्के श्रापक्षानुरूप्य समाम्नातस्य दक्षिणान्तरूनाघ्नानाः सिग्मि रभि धुन्वंतः
स्त्रिप्रसव्यं परियंत्यपनः शोशुचदघमिति समानुरूप्य दक्षिणा अस्य समाने रूनाघ्नाना अ
नभिधून्वंतः स्त्रिः प्रतिपरिसैयंत्यपनः शोशुचदघमिति नेयचोदंवः संपद्यते येभ्यो धर्तुर्दक्षिणा
तो श्मानं परिधिं दधाती मं जीवेभ्यः परिधिं दधामि मानो नु गापरो अर्थमेतं शरजीवंतु शरदः पु
रूवीस्तिरो मृत्युं दधतहे पर्वतेनेत्यग्निष्टोमः सोमो रथंतरसामा ऐंद्रवायवाग्रमैत्रावरुणाग्रयणा
ग्रावाग्रहग्रहाया मिथु शुचनेस्तोत्रेस्तोत्रेस्तिकुंभमुपनिदधाति मार्जालीये भसां निनयेते ग्र
त्रा पूर्वपिपवसद्गतिरान्तिपदं कुर्वीरंन्नथं तरसामैषाः सोमस्यादामुरेवाभेदधनं घोषा भ्रान
मेवविजहतोयंनीतिविजायन्त यज्ञवेनाथ स्यादन्धेनेके स्माजिनेः स्त्रीनुपनत्यानिधायचोस्य
मोनेदीर्घास्याने स्थानेतं दीक्षयित्वा तेन सहयजमानो आसीरन् स वत्सरे स्त्रीनियाजयेसुम्
स्वोनेदीर्घास्यानस्थानेतं दीक्षयित्वा ... पादादित्या इमरथ्यादवसानीयादित्यान्ते वनोग्निः ष्टोमः सोमदूत्येते दादित्वर्ववदा
पादादित्या इमरथ्या ओदवसानीयादित्यान्ते ... यदि सत्र... पूर्वं न यजेत विश्वजितातिरात्रेण सर्वपृष्ठेन सर्वस्तोमेन सर्ववेदस
तं दक्षिणा ॥२२॥ यदि सत्रायागूर्य न यजेत विश्वजितातिरात्रेण ... वीयामेके सहस्रं दक्षिणा ॥ समामनंति सत्रे दीक्षितनायदि मानेधा
र्दक्षिणेन यजेत वैधातवीयामेके सहस्र दक्षिणा ॥

ने मु

स्त्रिषासे सोममप्य ज्य विश्वजितातिरात्रेण पुर्व यजेत यदि दीक्षान्तेन्हनि षासेद वलिरल्पोरवा प
स्ते रत्यांमरण सत्ज्योत्स्नां कारयेदलिरत्मपशुशिरसां हृम्यीकेषां ... यथेदध्युपसस्तुमा
चिताचितीस्यांन्तनामा वर्तयेत् हृम्यीमीको वर्तयेन्मं त्रवतीमित्यपरं चिते आवृत्तिष्ठतो नाग्नि
चित्या विद्यते हृम्यीवाग्निचिन्न्यीतमे त्रवंतमित्यपरं प्रणीते ग्नो हृम्यीमंत्र प्रणयेन्मंत्रवंतमि
त्यपरं क्रूरणोभ्योषाद्दीतमाक्षावेदर्धिरन्योपरवरवरस दो हनिर्धाने भ्यावनेतानीतरे षुप्यजुर्यै
त्रिसर्वैरत्निदर्यौ ... तमभिमुखेन ष्ठिरेडांवैम्यवीभिहोतेस्तु युक्तिस मित्तिस भिरितरेभ्यो
यदिक्षाप्या ... होवे मैत्रावरुणापव... वे स्मिन्पर्यायेक्त यद्ब्रह्मण... सिनेछावाकायचोत्र र
स्मिरस्मिन्प्यद्येकेन पंवदशाभिर्होत्रे ... भिः ... रितरेभ्यो ... वस्तुद्रव ... इत्याभि
नस्य प्रतिपदं ध्यात् ॥२३॥ पस्याग्भिनेशस्यमाने सूर्यो नाविर्भवति सोयं वक्रूतेप मालभेत सर्वा
त्र विदशातमयीरनु रूपाद्येषां दीक्षितानामाहवनीय उदाये द्राग्नीध्रादुद्धरेद्यदाग्नीध्रो गार्ह
पत्याद्य गार्हपत्यो तर एव पुनर्वैधेयत्सा द्वारो हृद्यायनेत्यारणीकुर्यान्ने दुर्न रुज्ज्वलनोमहति ...

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

१० ग्भ्यश्चतुरो वरान्दद्यात् यस्य सोम उपदस्येत्सुवर्णं हिरण्यं द्वेधा विच्छिद्यार्द्धमन्तर्धाय चर्म्मजीषेण
सहाभिषुणुयादर्द्धमभ्युन्नायं ग्रहैः प्रचरेयुर्महर्त्विग्भ्यश्चतुरो वरान्दद्यात् यस्याक्रीतं सोमम
पहरेयुः क्रीणीयादेव यदि क्रीतं यो नेदिष्ठी स्यात्तेन आहृत्याभिषुणुयात् सोमाहाराय सोमविक्र
यिणे वा यथाश्रद्धं दद्यात् सोमाभावे पूतिकानभिषुणुयात् पूतिकाभावे आदारान्फाल्गुनानि वा यानि
श्वेततूलानि स्युस्तदभावे याः काश्चौषधीः क्षीरिणीररुणदूर्वाः कुशान्वा हरितानि निवाजसनेय आ
क मध्यं ततो व्रीहियवान् प्रतिधुक्षा प्रातःसवने सर्वान्सोमो क्रीणाति तेन माध्यंदिने सवने द सू
धात् तृतीयसवने नीतमिश्रेण वाथ केषांचित् प्रातःसवने पूतिकाश्चेत्सन्नं माध्यंदिने सव व
ने पूतिकाश्चेद्दधिवत्तृतीयसवने पूतिकाश्चेत्सन्नि सोमैः स्याद्यन्तरसोमायर्त्विजो वृतास्यु
स्त एनं याजयेयुः एकां गां दक्षिणां दद्यात्तेभ्य एव पुनः सोमं क्रीणीयादेवं यद्युदयं पुरस्ताद्वा
दर्शपूर्णमासा एव कृतवन्तं वै पुनर्दीक्षेत तत्र तद्दद्याद्यत्पूर्वस्मिन्दास्यं स्यात् ॥२०॥ यदि सदोहवि १०
र्धानान्यभिदह्येरन् गृहानेव पुरस्ताच्छालायेत् सौत्रामण्युखाशस्त्राणि होतारमभिदग्धे सोमे पा

सो.म

र्श्वतो देवयजनमध्यवसाय यत्कृतां देवयजकामे सुराजि दग्धे तु तस्य प्रायश्चित्तं यदपहते गोस्थाने यं पं
पे श्च गा दद्यात् एवं वा वरान् यदि प्रातःसवने ग्रावाणं नाधिगच्छेत् पलाशादण्डमाहृत्य तेनैवाभिषुणु
यां देवास्य प्रायश्चित्तं भवतीति विज्ञायते यदि माध्यंदिने यदि तृतीयसवने एतदेव यदि प्रा
राशीर्येत पुरस्ताद्बहिःपवमानस्य द्युतानस्य मारुतस्य ब्रह्मसाम्ना स्तुवीरन् ब्रह्मसाम्ना वैव यदि
माध्यंदिने यदि तृतीयसवने एतदेव पुरस्तात्पवमानेभ्यः स्तुवते यदि प्रातःसवने कलशो दीर्येत वै
ष्णवीषु शिपिविष्टवतीषु स्फन्नं त्र यं केयां यदि प्रातःसवने कलशो दीर्येत वषट्कारनिधनं ब्रह्म
सामकुर्यादित्यसवे स्वाहा वसवे स्वाहा विभुवे स्वाहा विवस्वते स्वाहाभिभुवाय सूर्याय स्वाहा वंद्राय स्वा स्वाहा
हाग्नये श्रिये स्वाहा मलिम्लुचे स्वाहा ज्योतिषे स्वाहाभिभुवे स्वाहाधिपतये स्वाहा दिवां पतये स्वा
हेति त्रयोदशाहुतीर्जुहोति ॥२५॥ इंद्रस्य ग्रहोस्य गृहीतो ग्राह्यो देवानां स्वरसितं त्वा प्रतिपद्ये सह
गृहैः सह प्रजया सह पशुभिः सहर्त्विग्भिः सह सोम्यैः सह सदस्यैः सह दाक्षिणेयैः सह यद्दे
सह यज्ञपत्निना इन्द्राग्नी परिधी समवीतो देवपुराममा ब्रह्मवर्म ममान्तरं तत्वेंद्र ग्रह प्रपद्ये

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

११ सगुः साश्वः वर्म मे द्यावापृथिवी वर्माहर्वर्म सूर्यः वर्म मे ब्रह्मणस्पतिर्मा मा प्रापत्ततो भयादिं
द्राग्नी परिधी मम वातो देवपुरा मम। ब्रह्म वर्म ममान्तरं तं त्वेंद्र ग्रहं प्रविशानि सगुः साश्वः सह
र्वैः सह यन्मे अस्ति तेनेति दीर्घं यजमानोनुमंत्रयते रिष्या अव्यथ्यै संवेशायोपवेशाय गायत्रियै
अभिभूत्यै स्वाहा रिष्या अव्यथ्यै संवेशायोपवेशाय त्रिष्टुभो भिभूत्यै स्वाहा रिष्या अव्यथ्यै सं
वेशायोपवेशाय जगत्या अभिभूत्यै स्वाहा रिष्या अव्यथ्यै संवेशायोपवेशायानुष्टुभो भिभू
त्यै स्वाहा रिष्या अव्यथ्यै संवेशायोपवेशाय पंक्त्या अभिभूत्यै स्वाहेत्येतैः प्रतिमंत्रं मनुसवनं
दीर्घं पंचाहुतीर्जुहोतीत्येके यदि बहिष्पवमानं सर्पतां प्रस्तोता परिछिद्येत यज्ञस्य शिरः
छिद्येत ब्रह्मणे वरं दत्वा स एव पुनर्वृत्तो यदि प्रतिहर्ता पशुभिर्यजमानो व्यृध्येत सर्ववेद
सं दद्याद्युद्गाता यज्ञेन यजमानो व्यृध्येतादक्षिणः स यज्ञः स इष्ट्वा प्योथान्य आहृत्य तस्तत्र
न दद्याद्यत्सर्वस्मिं दास्यन्स्याद्युपेते दक्षिणे उद्गातुः प्रायश्चित्तं प्रतिहर्तुः सर्वप्रायश्चित्तं श्रवा
परापद्येदेनो योजद्यन्योपछिद्येत तस्य प्रायश्चित्तं यदि माध्यंदिने एतदेव यथाभवे सर्वप्राय ११

प

श्चित्तं जुहुयात्॥२६॥ यत्कलश उपदस्येत्सुवर्णं हिरण्यं द्वेधा विछिद्यार्धमंतर्धायापोवनीय
पयोन्यं वनयेद्द्रप्सश्चस्कंदेति ... चतुरो वरं दद्याद्द्येकेषां यत्कलश उप
दस्येद्दाग्रयणात्गृह्णीयाद्यद्दाग्रयणः कलशः यद्बहुवा कलशो वोपदस्येद्दाग्रयणात्गृह्णीयादन्ये
ष्वग्राध्रुवाश्च द्रोणकलशात्कुर्यातेद्गोति सर्वथा हलाश्रुक्स्कं नानामुपदस्तानां विज्ञायते यध्रुव उपद
स्यस्कंदेद्दीर्घेन वात्तमभिमंत्रयेत ध्रुर्भा असि ध्रुवभा सुमे धेहि वर्चोधा असि ध्रुव वर्चो मे धेहि
तनूपा असि ध्रुव तन्वं मे पाहीति तस्मिंछन्मानं हिरण्यमवधाय स्वाहा दिव आप्यायस्व स्वाहा
त अंतरिक्षादाप्यायस्व स्वाहा पृथिव्या आप्यायस्वेत्याप्याययेत्पर्यं यज्ञो अस्कं देवा ॐ षधीभ्यः
पशुभ्यो मे धनाय। विश्वस्मै भूताय ध्रुवो ऽस्कन्दत्वाः सपिन्वस्व घृतवद्देव यज्ञ इह वै धिमापश्यो
ष्माः पर्वताद्वाविधावल्लिः। इंद्र इवेह ध्रुवस्तिष्ठेह यज्ञमुपधारय। इंद्र एणमदीधरद्ध्रुवं ध्रुवेण
हविषा। तस्मै देवा अधिब्रुवन्नयं च ब्रह्मणस्पतिः। ध्रुवा द्यौर्ध्रुवा पृथिवी ध्रुवं विश्वमिदं जगत्।
ध्रुवा ह पर्वता इमे ध्रुवो राजा विशामयमित्येताभिश्चतसृभिस्कंनमभिमंत्र वरं ददाति॥२७॥ य
द्देनाराशंस उपदस्येद्यमन्यं ध्वर्युः पूर्वं ग्रहं गृह्णीयात्तेन वषट्कृतानुवषट्कृते कुर्वा त्वमसाध्वर्यवे

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

१२ प्रयक्ते तेनैनं सआप्यायय त्वाप्यायस्वसमेतु न इति थ द्विशातः सवने सोमो यदि वा स्कंदेन्मोधं दि
नेत तीयसवनेन क्रांतिरो अक्रे षुवादे वाजनमग स्य इइ स्येतैर्यथा पूर्वमभिमं अम नोज्योति जे
षितामित्या हुतिं जुहुयात्रयस्त्रिंशद्द्रप्सश्चस्कंदय स्ते द्रप्सो योद्रप्सो यस्ते द्रप्स इत्येतैः प्रति
मैत्र मनुसवनं स्कन्ने पंचाहुती र्जुहोती सक्रेयद्धेतु ग्रहे प्रवरं तौ सुहृद्ये यातां विसृष्टधेनाः
सरितो घनश्चुतो वसंतो ग्रीष्मो मधुमंति वर्षाः। शरद्धेमंत ऋतवो मयोभुव ऊर्द्ध्व तोन नमसी
संप्रयतां स्वा नः प्रजां जनयतु प्रजापति र्धाता दधातु सुमनस्यमानः॥ संवत्सर ऋतुभिश्चा
कुयानो भक्षि पुष्टि पुष्टिपतिर्दधातु आ देवानां त्वमग्ने व्रतपा असि यद्वो वयं प्रमिनाम मधुश्चे
त्येनेः प्रतिमंत्रं जुहोतिनिरूमं यज्ञे मवं तु ते मा मवे त्वनु व आरमे नु मार भ धं स्वाहे त्यृतु नाम
स्वनुयजंति यदि सोमस्कंदे हुत्वा सोमोस्का नि स्कन्न्नो देवः सविता वेधो नु नः इत्यभिमंत्रा
मूपनये स्वाहे ति पंचधा देशान्मिमीत यथा पुरस्तात्॥२८॥ यदि वमस्समभक्षित च स्तोत्रेणा
प्युपाकुर्याद्दारमने स्कन्नोत त्या नोदिवा मतिरादितिरूत्या गमत्। सा शंताती मय स्करद्दप स्ति १२
धः॥ जनस्या देव्याभि प्रजाश नस्करता अग्विना। यूयातामस्मद्वयो अपस्त्रिधः॥ शमग्निरग्नि

अ

भिस्करच्छन स्तप तु सूर्यः॥ शं वातो वात्वरपा अप स्त्रिधः इति तिस्रोग्नीध्रीये हुत्वा तं पूर्म
दसि भक्षयित्वो नरवाससा प्रच्छाद्य दक्षिणां कार्बद्धमनु निहत्य माजालीये प्रक्षाल्य पूर्वयाति हृत्य
नदिस्यदनविविके ते विद्वान्मन्त नः पुनरप्येति देवान्॥ त्रिवद्यद्भुवनस्य रथवृज्जीवो गर्भो न मत
नि सजीवाच्चितिं तमसे प्रपिमज्य हिरण्यगर्भः समवर्तताग्र इत्याहुतिं हुत्वाप्यायस्वमदिंतम सो
म विश्वाभिरूतिभिः। भवानः सप्रथस्तमः इत्याप्याय्य निप्रत्यस्मै पिपीषते विश्वानि विदुषे भरा
अरंगमाय जग्मवे पश्चाद्दध्वने नरइत्यवहृत्य भक्ष समभिमंत्र्येदुरिदुमवागा हृदो रिंद्रो पात्॥ तस्यत
इंद्र विंद्र पीतस्य मध्क मतेउपहूतस्योपहूतो भक्षयामी ति भक्षयति यदि दीक्षितो वकिरेता स्वग्ने इ
येषातपोष्ण्ने अंतरां अमित्रां तपाशश्च समररूषः। परस्य तपो बसोचिकितानो अचित्तान्विते
निषुं नामजरौ च पासः। योनः सनुत्यो अभिदासदग्ने यो अंतरो मित्रमहो वनुष्यात्॥ तमजरे
भिर्वृषभिस्तव स्वैस्तपा तपस्व तपसा तपिष्ठ॥ सस्मा कृणो तु केतुमानक्तैविदूरश्चासतोपावको पं
नस्पतीन्प्रास्मा भिनोत्यजरः। नहि ते अग्ने तन्वे क्रूरमाकाय मर्त्यः। कपिर्बभस्ति तेजनं स्वं न जेराय
नस्पतीन्प्रास्मा भिनोत्यजरः

च नारा

Indira Gandhi National Centre for the Arts

मा व

१२ रिवामेधद्रूवयन्ऋपवविवंवर्वरि।यदक्षरद्रूरूपरस्यरवादनि॥सीर्लोमिरौवक्षेसावक्षएज्यत्नंभं
ग ऋवभिन्निहरितेमिरासमिरितिषद्वर्णाकृतीर्कुत्वाप्रत्याकृनिवैरांदध्यात्॥२७॥यद्देवादेवहेडन
मित्रिवादक्षाकृतीर्कुत्वापवमानःसुवर्जनइत्यनुवाकेनाभिषिंचेतयदिकृताकृतौसोमौसंसृज्ये
यातामंनःपरिधंगारंनिर्वर्त्यंयत्तस्य।हिस्वमित्रियाबिंदुग्नीवेतनस्पचं।कृताकृतस्यत्त्यनेम
व कृतस्यकृतस्यवाकृतस्यवाकृतस्यवात्रूदग्नीत्रस्यसोमस्यवीतंविबतंजुषेथामित्यगारेकृता
तमस्मेभक्षंप्रयच्छेन्मायजमानंतमोविदन्मर्त्विजोमोइमाःप्रजाः।मायःसोममिमंपिबासंसृष्ट
मुभयंकृतमितिभक्षयतिमानोधारिषुःपितरोमातनीरामानःस्वबंधुरुतवान्यबंधुःमानोउग्र
क्षाश्रघराःसद्रुराताकृतोयंयज्ञस्यवेतुदेवानिति।भक्षयंतमभिमंत्रयतेसमर्त्विजःसततसदा
ऽस्येषांदशक्षियोश्विनापंनवाजाः।प्राणोमानोपानोमनआकूतिमाग्निःस्वाहाहुत्वाहविरदे
नुदेवाइनेभक्षंव्यापंचैयभिमंत्रेदंविष्णुर्विचक्रमइतिदक्षिणंहविर्धानउपरवेवनयेदुत्तरंहविर्धानंवायः
सोमवामीस्यात्तस्माएतंसोमेंद्रंश्यामाकंचरुंनिर्वपेत॥३०॥यदिसदोहविर्धानानिकृत्स्नंश १२

ण्नम

कृनिरूपशुपर्यंतिपतेत्सक्षाम्यामाधन्वानइत्याभिनिषीदेदिदंविष्णुर्विचक्रमइत्याकृतिंजुहुयाद्यद्युभैः
पतेन्नतदाद्रियेतयदिनारथोवांतराग्नीसदोहविर्धानेवावीयात्याथिकृतीपूर्ववंन्निर्वपेद्यदिहविर्धा
नंपद्येतोदस्तांसीसवितामित्रोअर्यमासर्वानमित्रानवधीद्युगोनाब्रहंतमामकरवीरवंतश्र
थंतरेभ्यस्वस्वाहेत्याहवनीयेजुहुयादेतेनैवप्रथिव्यावामदेव्येभ्यस्वस्वाहेतितृतीयेयदिस
दोंतरिक्षेबृहतिभ्यस्वस्वाहेत्याग्नीध्रीयेयद्याग्नीध्रंयदिशालंवाशालंसर्वैःशालामुखीयेजुहुया
द्दिविबृहतीत्वोपस्तभ्नोमीतिसर्वेषामुपस्तंभनःसमानोयद्येनमाविज्याहृतंसंतनितिहरेरन्ननुमा
सर्वीयज्ञोयमेतुविश्वेदेवामरुतःसामार्कैः।आत्रिंशद्दासिनिविदोयजूंष्यस्मेपृथिवीयद्युभ्रि
त्रियमितिअन्यपद्येसोमंभक्षयित्वाग्निभ्यःपरिमृज्यासाज्येनाहवनीयेजुहुयात्॥३१॥अपां
पुष्टमस्योषधीनांरसःसोमस्यप्रियंधामाग्नेःप्रियतमंहविःस्वाहापांपुष्टमस्योषधीनां
पुष्टमस्योषधीनांरसःसोमस्यप्रियंधामेंद्रस्यप्रियतमंहविःस्वाहापांपुष्टमस्योषधीनांरसःसोमस्यप्रियंधा
रसःसोमस्यप्रियंधामेंद्रस्यप्रियतमंहविःस्वाहेतिवयंसोमव्रतेतवमनस्तनूषुबिभ्रतःप्रजावंतोअशी
मप्रियंवांदेवानांप्रियतमंहविःस्वाहेति
माहितिशेषंभक्षयित्वादेवेभ्यःपितृभ्यःस्वाहासोमोभ्यःपितृभ्यःस्वाहाकव्येभ्यःपितृभ्यःस्वाहेति

Indira Gandhi National Centre for the Arts

दक्षिणाग्नौ प्रतिमंत्रं जुहोति। तं दक्षिणेन प्रागग्रान्दर्भान्स्तृत्वा संस्तीर्य दधि ददानि देवास इह
९४ मादयध्वं सोम्यास इह मादयध्वं कृत्वा स इह मादयध्वं मिस्येसेनं तरित वितरः सोम्याः सोमपीथ
दूष्युपतिष्ठते। भये जाते शाक्ये पशु ५ सर्वेभ्यो हविर्भ्यः सोमेभ्यश्च द्रोणकलशे समवधाय ये देवा
येषामिदं भागधेयं बभूव। येषां भागा जातु तान्येताजोगाः इदं देवेभ्यो वरुणराजभ्यो ग्निहोतृभ्यो देवे
भ्यः स्वाहेति द्रोणकलशेन हुत्वा भये पुनर्यजेत यदेर्धर्मलुप्येत ताभिप्रतिगृणीयाद् त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो
अग्ने त्वमग्ने अयासि प्रजापते यद्दतिवनस्त्वत्र्याज्याहुतीर्जुहुयात् व्याहृतीश्च यद्दक्षो यदन्नेषआ
गन्धर्वा इति गार्हपत्ये जुहुयात् यदि यज्ञु होमबद्दति दक्षिणाग्नौ यदि साम मतं। सुवरि साहवनीये
पूर्वदि सर्वतः सर्वा जुहुयात्॥२१॥ ब्रह्मा वामनेना साधाय मोसीत यद्यो दुम्बरीन श्येद्वन्या पछिद्योर्गस्य
जेमा यिधेहि छिन्नयां तिष्ठप्रतिष्ठिता। दिविस्तब्धान्तरिक्षं वै पृथिवी च दृढभवा। धत्र इधोत्रीजनि त्रीयनि
।त्रीन्यध्वर्युरुक्ता तायजमानश्चोच्छुयंतिसंमितांनिन्येन यजुषाभिमृशानियदि हविर्धाने पद्यो यातां
दक्षिणमध्वर्युरुद्गीयास्तत्प्रिप्रस्थातोपुलम्भ्केयाद्युत्तरं प्रतिप्रस्थातो गन्द्वीयाद्ध्वर्युरुपस्त ९४
म्भ्केयाद्देक्लष्योपस्तम्भ्केनोवे स्मापमि तेनशाखिन्याकल्पयतो गोवा जस्य गोमत्तरूतिति स्त्रः।

ॐ

भद्रो नो अग्निराहुतो भद्रा रातिः सुभगभद्रो अध्वरः भद्रा उत प्रशस्तयः। भद्राउतप्रशस्तयो भद्रं मनः कृ
णुष्व वृत्रतूर्ये। येना समत्सु सासहः। येना समत्सु सासहोवस्थिरा तनुहि भूरि शर्धतां। वनेमाते अभिष्टिभि
रितिषड्भिर्हाक्षिक्कुर्वनां राग्नीध्रीये जुहुतः। पूर्वाभिरुत्तिम्भिरध्वर्युरुत्तराभिः कुक्षिः प्रतिप्रस्थाता
रोपन्नस्य प्रतिवीयतामिन्द्रो तदेवतानयं वैष्णव्या। केयाते ध्रिरआ अवेत्याचनिर्याचनासेतिपंचहोतेन
समानोत्नो मो जुहुतो यद्यामिक्यरुत्वामापमिघोतसरूष्यनां पुनः कुर्यापदिपक्कासंदिव्यान्ययामृदासप्ते
स्कन्धेरखाकारयत्॥२२॥ यस्याग्निरुत्खावदाये गार्हपत्याद्न्यं प्रणयेत् स एव पुनः परोक्षः स्यादेवं नयोने
र्जनयतीनिविज्ञायते कृष्णमवा सः कुम्भाधेनुः कृष्णो वा गोः शतमानं वहिरब्यं दक्षिणायसूर्वस्मिन्नह
न्युत्तरस्मीहृद्दक्रियते तेना हरम्पासजातितेनयज्ञुरुह् संतनोतियसूर्वस्मिन्नहन्युत्तरस्माग्ने
वरीयं ज्ञाया ज्ञियं प्रतिगृण्णाति तेनाहरम्पासजातिनेनयज्ञरुह्संतनोतियदतिप्रेष्यतितेनाहरम्पासजातितेनयज्ञ
पया ५ सिविशास्मितेनाहरम्पासजातितेनयज्ञरुह्संतनोतियदतिप्रेष्यति नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यो नमो
संतनोत्येनेषामे कस्मिन्नप्यक्रिमाणे नमो ब्रह्मणे नमोस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नमो ... गुरुत्वा ... हुत्वा सर्वप्रायश्चित्तं ... ९६
वावे नमो वावस्पतये नमो विष्णवे महते करोमि स्वाहेत्याहुतिं हुत्वा सर्वप्रायश्चित्तं
वे

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

१५ ॥श्री॥ ॥यस्याग्निहरम उक्षा येन्॥ब्रह्मा वा मनसा ध्यायन्नासीत॥ अपां पुष्पमसि।यदिस दोहविर्धा
नानि॥यद्देवा देवहेडनं मिमि।यदिवमस समभक्षितं।यदिना रा शंष्ठ उपदस्ता नू॥यत्कलश उपस्येन्॥इंद्र
स्य यहो सि।यदिसदोहविर्धानान्य निदक्षेरन्॥यहस्याग्निने।यदिस त्राया गूर्य।अतिजो दोर प्रथमाः
याजोताश्च षधयः।तत्रेमाः साम वो दनाः।यदिसोम।संस्तुतो।यजुर्मिदनिष्यः।भुकेर्णाय।अग्निनरं।
यद्यो।नमात्विज्यान्।धक्षा वा क्रूरं।संवत्सरं वनुर्णो॥स शूर्ववन्॥दक्षिणां प्रतिगृहीष्यान्।राश्मेरसिक्षेय।
वासिष्ठो ब्रह्मा।आरण्यपशुं।सर्वस्समाप्नुतिष्ठाकामस्य॥क्रतुपशावएको दक्षिणाः।अथ नि
पुरक्षाना।समया विषिते सूर्ये।अग्नीदोपयजान्॥उक्थ्य ष्ठ षोडस्य तिरात्रः॥ ॥उक्थ्यः क्रतुपशवो वाशि
श्वो दक्षिणाष्ठ संवत्सरमग्निनरो।यदिसामो संयदिस त्रायप कलशो यदिस दोदश॥ ॥इत्युक्थ्यः॥ ॥
पूर्णाहुती रा त्रिमतीत्यवेत्स्यात्पूर्णाहुते राहवनीय एव॥एकाहुतिं व्याहृतिनिश्चकृत्वा सर्वाहुतिभिरिरथा
पूर्णाहुती रात्रिमतीत्यवेत्स्यात्पूर्णाहुते राहवनीय एव॥एकाहुतिं व्याहृतिभिश्चकृत्वा सर्वाहुतिभिरथा
नि होत्र॥उदवसानीयास्थानी यापूर्णाहुतिः रात्रिमतीत्यान्तर [illegible] दोपूर्णाहुतेराहवनीय एव
पूर्णाहुति कालाति क्रम निमित्तं आहुती निर्वर्तिताभिः समस्ताभिराहुतिभि [illegible] कृत्वा आनरग्निहोत्र
कालातिपत्तिप्रायश्चित्तं कृत्वा धानरग्निहोत्रं जुहुयात् सायंकालीनाय दस्य गौणकालव्याप्तिरस्त्येताव॥ २५

कपर्दी

Indira Gandhi National
Centre for the Arts